

Andrea URLANDOVÁ
FARBA V URBANISTICKOM PRIESTORE - abstrakt habilitačnej práce

Rovnomenná habilitačná práca v rozsahu 120 strán je členená na štyri kapitoly. Po predslove, ktorý vymedzuje problematiku, sa prvá kapitola venuje úvodným objasneniam k farbe v kontexte architektonickom a urbanistickom. Druhá kapitola sa zaobráva vizuálnym vnímaním vo vzťahu k urbanistickému priestoru a tretia kapitola je venovaná odbornej komunikácii – špecifikácii a meraniu farieb. Posledná kapitola v aplikačnej podobe ponúka pohľad na farbu ako súčasť obrazu mesta. Prácu ukončuje zoznam použitej literatúry.

Práca si vzhľadom na rozsah témy nekládla za cieľ problematiku komplexne objasniť, ani ju encyklopédicky obsiahnuť, ale načrtnúť relatívne ucelený fragment – prehľad vybraných aspektov skíbením teoretickej osnovy s aplikačnými príkladmi z praxe. Koloristické začleňovanie objektov do prostredia v urbanisticko-architektonickej dimenzií a podmieňujúce faktory rozhodovacieho tvorivého procesu predstavujú nosné myšlienky práce.

Kľúčové slová: farba ako dynamický fenomén, farebné videnie a vnímanie, komunikácia, medzinárodné štandardizované systémy farieb, koloristické formovanie urbanistických priestorov, kritériá, rozhodovací tvorivý proces, kompozícia, farebnosť historických urbánnych štruktúr.

Úvod

Prezentovaný pohľad na problematiku farby v urbanistickom priestore sa nezameriava na farebnosť z hľadiska jej subjektívneho hodnotenia alebo čiste formálnej estetiky. Kedže ide o aplikáciu v urbanistickom priestore, musí siaháť oveľa ďalej a chápať farbu ako prostriedok, ktorým je možné koncepcne vizuálne dotvárať prostredia a ktorý zároveň má vysoký psychologický účinok na človeka. Pôsobenie farieb v prostredí je natoľko silné, že riešenia by mali byť hlboko argumentovateľné. Farebnosť ovplyvňuje našu celkovú pohodu, ba i zdravie, má značný podiel na našom vnímaní, chápání a orientovaní sa v prostredí a jeho správnej interpretácii. Mnohé súvisiace javy je dnes už možné kvantifikovať a tým prácu s farbou posúvať z čisto subjektívnej a intuitívnej polohy k profesionálnej objektivizácii a cieľavedomému koncepcnému využívaniu platných zákonov a poznaných fenoménov.

Farebné riešenie by malo skíbením kreativity a nadania s poznáním objektívnych zákonitostí sveta farieb dotvárať urbanistické priestory tak, aby sa zvýšila ich účelnosť, bezpečnosť a estetická hodnota.

Farba v architektonicko-urbanistickom kontexte

„Kde je svetlo, tam musí byť farba“ (B. Taut, 1925). Farba zohráva klíčovú úlohu v našom vzťahu k prostrediu, podmieňuje vizuálnu komunikáciu človek - prostredie, urbanistický priestor. Reakcie na farebné riešenia sú v prevažnej väčšine otázkou páčenia sa a nepáčenia sa, t.j. subjektívnych estetických hodnotení. Ide o reakcie na účinky farieb v kombinácii a kontexte - sú to predovšetkým reakcie fyziologické a psychologicko-emocionálne. Riešiť či skúmať vzťahy farba - urbanistický priestor a architektonické exteriéry - človek znamená zaoberať sa farbami v ich vzájomnom spolupôsobení, vizuálnou kvalitou prostredia, snahou poznávať objektívne faktory podmieňujúce subjektívne vnímanie a hodnotenie riešení farebnosti.

Dôvody, prečo sa problematika farby v urbanistickom priestore stala predmetom vedeckého skúmania, sú viaceré. Je užitočné pripomenúť, že ide o špecifickú problematiku, ktorá sa svojimi ovplyvňujúcimi faktormi, komplexnosťou, postupmi a cieľmi podstatne líši od iných oblastí výskumu a aplikácie farby. Zrak a farebné videnie - farba, zohráva rozhodujúcu úlohu v našom vnímaní priestoru; oko ako diferenciálny detektor podmieňuje naše priestorové videnie - rozlišovanie foriem. Polychrómia je teda podmienkou videnia a vizuálneho vnímania, ale aj typickým prejavom sveta, v ktorom sa pohybujeme – prírodného aj umelého prostredia. Farby len výnimočne vnímame izolované, väčšinou vnímame viac farieb súčasne, a teda vo vzájomnej interakcii a navyše v spojitosti s konkrétnymi povrchmi, predmetmi, objektami alebo priestormi.

V reálnom svete sa stretávame spravidla len s polychromatickými situáciemi. Farby nie sú uplatnené izolované, ani na ekviplošných podkladoch v kontrolovaných podmienkach, ale sa spájajú s konkrétnymi formami, kontextom a ich vnímanie je vystavené vplyvom meniacich sa podmienok. Farba je takto neustále v procese zmien, transformácie. Navyše heterogénne skupiny pozorovateľov/užívateľov sú ovplyvňované meniacim sa vokusom a vizuálnymi nárokmi doby.

Okrem priebežne napredujúceho výskumu fenoménu farba v rámci náuky o farbe a laboratórnych výskumov, objavuje sa teda aj potreba výskumu zameraného na farebnosť prostredia, ktorá vychádza priamo z praxe a reálnych podmienok. Úlohy skúmania, hodnotenia vizuálneho vzhľadu a riešenia farebnosti v urbanisticko-architektonickej dimenzií si vyžadujú osobitnú pozornosť a interdisciplinárny prístup. Od architektov sa očakáva, že nájdú všeobecne akceptovateľné riešenia. Ich úloha je o to zložitejšia, že sa nemôžu oprieť o nejaký všeobecne platný štandardizovaný „farebný jazyk“ a nemôžu vziať do úvahy rozličné farebné koncepcie, respektívne preferencie jednotlivých spoločenských skupín. Každé riešenie farebnosti konkrétneho priestoru je nutne originálnym dielom. Výsledný návrh je závislý

predovšetkým na pripravenosti riešiteľa, a to v oblasti teoretickej a metodickej, jeho invencie ako i poznania technických možností. Súbor vybraných relevantných poznatkov pre danú aplikačnú oblasť zahŕňa jednak základné teoretické východiská a odbornú komunikáciu o farbe, jednak poznanie faktorov ovplyvňujúcich výsledný farebný vzгляд a jeho hodnotenie, ale aj farebné plánovanie, t.j. metodiky a nástroje koordinácie na urbanisticko-architektonickej úrovni.

Prečo dnes stále naliehavejšie cítime potrebu zaoberať sa otázkou farebnosti obrazu mesta, urbanistických priestorov, všeobecnejšie farebnosti prostredia? Podľa niektorých odborníkov jednou z príčin je strata našej schopnosti rozumieť reči farieb od čias presunu človeka z prírodného prostredia do industrializovaného sveta, v ktorom farba produktu nemusí vyslovovať nič o jeho kvalite. Pozornosť sa tak viac sústredí na otázku ako vyrábať a presne reprodukovať farebné materiály, než na pochopenie významu farieb a ich kombinácií v prospech lepsieho farebného riešenia prostredia.

V prírode sú farby použité účelne a funkčne. Človekom vytvárané prostredie má v tejto súvislosti svoje osobité príčinné charakteristiky. História nám ukazuje jasné súvislosti farebných riešení a spoločenského života. Striedajú sa obdobia preferovania chromatických farieb s obdobiami „emocionálneho podchladenia“ s prevažujúcimi achromatickými farbami. Táto historická podmienenosť riešení a dobové trendy estetickej povahy sa odzrkadľujú aj na historickom fázovaní farebnosti striedaním období prevládajúcich polychromatických až superchromatických riešení s obdobiami prevažne achromatickými.

Podobne ako i v mnohých iných európskych krajinách, boli aj u nás tradície (vrátene farebnosti) narušené, ba často došlo až k ich úplnej strate. A tak sme dnes nútene nahrádzať tradičné používanie farieb, ktoré vychádzalo z daných konkrétnych (často i obmedzených) možností a zdravého rozumu navrhovaním a plánovaním, teda do istej miery nahrádzať nedostatok skúseností, overených poznatkov či predstavivosti a prirodzenej harmónie.

Urbanistický priestor vždy predstavuje reálnu komplexnú polychromatickú situáciu. Predpokladá teda farby v kombinácii, v spolupôsobení a účinkoch, v istých vzájomných vzťahoch. Skúmanie vzťahov medzi farbou, človekom a priestorom/prostredím je podstatou náuky o farbe, respektívne dynamiky farieb, z ktorej poznatkov je užitočné čerpať. Jej cieľom je ozrejmíť najdôležitejšie súvislosti komplexných vzťahov medzi farbou, architektonickým, respektívne urbanistickým priestorom a človekom, jeho užívateľom (1).

Správne riešenie musí predísť ťažkostiam vnímania spôsobených napríklad nejasnými kontrastmi, nedostatočným rozlišením farieb alebo chýbajúcou kontinuitou či nedostatočným farebným zjednotením.

Ešte stále sa stretávame s názormi, že otázka farebných riešení je podmienená predovšetkým citom, výtvarnými schopnosťami a individuálnym nadaním tvorca – riešiteľa, pričom sa nedoceňuje relevantné vzdelávanie profesionálov. Pritom obe uvedené extrémne polohy prístupu k riešeniu farebnosti v urbanisticko-architektonickej dimenzii je v dnešnej dobe možné a žiaduce úspešne kombinovať. Takýmto prístupom nedochádza k potláčaniu vlastnej kreativity, ako sa mnohí obávajú, ale naopak, kreativita sa obohacuje, počíta s platnými zákonitostami a vie predvídať účinky, reakcie a trendy. Riešenie má väčšie šance na úspech vďaka objektivizácii koncepcie a získava argumentovateľnosť.

Východiskom je osvojenie si súčasných poznatkov o fenoméne farba – jeho ponímanie, koncepcie, príslušné terminológiu v oblasti fyziky, psychofyziky a psychológie. Významný zdroj užitočných poznatkov nájdeme pri štúdiu farebného videnia a vizuálneho vnímania, účinkov a interakcií farieb, ich spolupôsobenia, estetických aspektov, najmä harmonických princípov, koncepcii tvorby harmónií farieb, kombinácií farieb a kontrastov. Poznanie systematiky farieb v prehľade, najmä moderných systémov farieb posilňuje možnosti profesionálnej komunikácie. Osvojenie si odbornej komunikácie - najmä poznaním možností špecifikácie a merania farieb (vizuálneho a prístrojového), medzinárodného normovania - otvára svet kvantifikácie farieb a javov, ktorý tak často podmieňuje aj kvalitatívne zmeny.

Stav praxe

V posledných desaťročiach pozorujeme veľa experimentovania a nekoncepčnosti v prístupe k farebným riešeniam. Výsledkom snáh o originalitu sú často nepresvedčivé, nevhodné alebo náhodne vyzerajúce riešenia, ktoré neraz spôsobujú dojem vizuálneho znečistenia miest a krajiny. Príčiny možno hľadať jednak v nedostatku výskumov vykonávaných architektami v tejto oblasti - a tým v nedostatku usmerňujúcich podkladov, východiskových poznatkov pre tvorbu koncepčných materiálov, ako aj v nedostatočnej odbornej koloristickej pripravenosti projektantov (slabé povedomie potreby školiť a využívať spoluprácu špecialistov – koloristov), jednak v nespočetnom

množstve možností riešenia farebnosti (široká ponuka nových materiálov).

Dnešný stav praxe je charakterizovaný snahami o uplatnenie farebnosti, ktoré však vo väčšine prípadov vyznievajú náhodne. S objektmi sa neraz pod silou reklamy narába ako s predmetmi. Rozmanitosť farieb na hranici chaosu či vizuálneho znečisťovania je podčiarknutá volbou neobvyklých farieb, nejasnosťou tradícii. Takéto situácie vedú k ochudobňovaniu emocionálneho sveta užívateľov. Dochádza aj k strate identity prostredí a oslabeniu genia loci. Spravidla sa neberú do úvahy širšie koloristické súvislosti nad rámec jedného objektu – zväčša absentuje odborná koordinácia a komplexné plánovanie farebnosti.

Objekt ako predmet.

V posledných dvoch desaťročiach sa aj na Slovensku jasne ukázal prechod k farebnej diverzifikácii, od prevládajúcich achromatických riešení k polychromatickým. Na farebnosti plôch stien možno konštatovať nárast priemernej sýtosti farieb až na takmer dvojnásobnú hodnotu v systéme ACC a priemernej svetlosti asi o tridsať percent.

Prístupy k riešeniu - východiská a princípy

Prvé snahy o koordináciu farebnosti na úrovni mesta sú známe z 19. storočia. Po druhej svetovej vojne dochádza k úsiliu postaviť narábanie s farbou v urbanistickej dimenii na vedeckú bázu, nakoľko väčšie obnovy miest, rastúca ponuka materiálov a strata tradícii spôsobili rozšírenie svojvoľného a subjektívneho narábania s farbou. Zrodili sa tzv. plány farebnosti - myšlienka regulatívov farebnosti, generelov.

Zjednodušene možno povedať, že podstatou zasahovania do farebnosti prostredia, t.j. vzťahu farba - prostredie, koloristického formovania urbanistickej priestorov je vizuálne, predovšetkým koloristické začleňovanie jednotlivých komponentov/objektov do daného prostredia. Spočíva najmä v dávkovaní farebných diferencií.

Z koloristického hľadiska ide pri každom riešení o výber zmysluplných farebných oblastí a vhodných farebných kontrastov vo vzťahu k užívateľom, prostrediu, funkcií a tektonike objektov. Humánne navrhovanie sa snaží vyhnúť, respektíve vyrovnáť extrémne stavy vnímania, dosiahnuť želané a znesiteľné dávkovanie podnetov, pomôcť vizuálne zvládnut' prostredie, pričom je dôležité prihliadať aj na aktuálne preferencie. Volba farieb je otázkou zámerov a účinkov, ktoré sa za daných konkrétnych podmienok majú dosiahnuť.

Funkcie farby v systéme vzťahov človek – prostredie sú predovšetkým informačná, úžitková a estetická, konkrétnie v urbanistickom priestore najmä orientačná a emocionálna. Farba je nositeľkou informácií o existencii priestorov a objektov, ale aj o stave prostredia – o vnútornom obsahu a celkovej kvalite. Farba sa spája aj s charakteristikami regionálnej identity, či genia loci. V nedávnej minulosti postupne farba stratila svoju symbolickú funkciu v architektúre. Tento fakt je odrazom straty kultúrne definovaných systémov kolektívnych hodnôt a noriem.

Predovšetkým architekti 20. storočia priliš zdôrazňovali formálne kvality, pričom podcenili sociálne a kultúrne hodnoty a potreby ľudu ako užívateľov (2).

Osobitný prístup si vyžaduje farebnosť historických objektov a priestorov, najmä, ak sú pamiatkovo chránené. Tu je nevyhnutné poznáť a prehodnotiť historickú farebnosť vo vzťahu k súčasnému výrazu fasád a kontextu, ako aj vychádzať z poznania všetkých hodnôt a autenticity. Doterajšie fragmentárne výsledky bádaní (3) v oblasti historickej farebnosti nedovoľujú zatiaľ vysloviť jednotný názor na jej charakter v jednotlivých slohových obdobiah, nakoľko farebnosť architektúry bola podmienená technologickými procesmi, dostupnosťou materiálov, slohovými charakteristikami a ich modifikáciami v geopolitických súvislostiach, individualitou tvorca, vplyvom stavebníka a jeho požiadaviek, predstáv.

Volba či výber farieb je otázkou zámerov a želaných alebo potrebných účinkov, ktoré sa majú dosiahnuť. Z kompozičného hľadiska sa vykryštalizovali nasledovné základné spôsoby uplatnenia farby (4),(5):

- materiálová (uplatňuje sa farebnosť použitých stavebných materiálov a konštrukčných prvkov v ich pôvodnej podobe, t.j. prirodzená farba materiálov),
- tektonická (zdôrazňuje tektonickú štruktúru riešenia),
- iluzívna (napr. maľbou predstiera tektonickú štruktúru z ušľachtilejšieho materiálu),
- dekoratívna (spravidla dopĺňuje výraz objektu nezávislými dekoratívnymi prvkami).

V priebehu posledných desaťročí pozorujeme silný nárast záujmu o farbu ako vizuálneho fenoménu. Snahy o usmerňovanie farebnosti urbanistickej priestorov viedli k vývoju a ustáleniu úspešných postupov a účinných metodík. Treba však priznať, že problematika farebného riešenia urbanistickej priestorov nie je dodnes vyčerpávajúco systematicky prepracovaná a dostatočne naštudovaná. V doterajšom vývoji sa predmetom záujmu stávali predovšetkým historické mestské štruktúry. Systematicky sa

pozornosť otázke farebných riešení historických urbanistických štruktúr venuje až od konca sedemdesiatych rokov 20. storočia (6). Ich spoločnou črtou je snaha ukončiť svojvoľné narábanie s farbou a akceptovať metodiky práce pre vedecky podloženú prax. Postupne, najmä, od osiemdesiatych rokov 20. storočia, sa všeobecne rozšíreným nástrojom na výskum a reguláciu otázky farebnosti mestských priestorov stali štúdie, respektíve plány a projekty farebnosti. Pre historicke štruktúry sa vykryštalizovali dva druhy plánov (7), (8): záväzné, v ktorých sú farby a kritériá aplikácie jednoznačne stanovené a doporučujúce, ktoré ponúkajú indikácie, ako palety farieb a všeobecné pravidlá pre ich použitie. Podľa kritérií a teoretických východísk možno rozlíšiť plány, ktorých cieľom je obnoviť farby urbanistických priestorov považované za "originálne, pôvodné", respektíve obnoviť tú farebnosť, ktorá zodpovedá obdobiu považovanému za obdobie maximálneho rozkvetu daného mesta. Ďalší typ predstavuje plány, ktorých prednóstnym cieľom je rešpektovať vzťahy objekt – kontext, vyzdvihnuť jednotlivé architektúry, ich funkcie aj vo vzťahu k okoliu, zohľadniť osvetlenie a polohu. Ide o trend posledných rokov – dôraz sa kladie na vnemovú stránku.

Pri súdobých novoznikajúcich štruktúrach sa v zahraničí stalo už bežnou praxou privolať do tímu projektantov koloristu, ktorému je zverená úloha konzultanta farebného riešenia súboru, respektíve objektu. Pre ilustráciu možno uviesť mestskú časť Potsdam Kirchsteigfeld v Nemecku.

Obytný súbor Potsdam - Kirchsteigfeld.

Celkové riešenie je od dvojice autorov Rob Krier a Christoph Kohl, ktorí boli aj koordinátormi projektu s viacerými zúčastnenými autormi.

Autorom farebného konceptu vo funkcii tzv. koordinátora

farebného riešenia je Werner Spillmann (9), pričom požiadavka na osobitné vypracovanie koncepcie farebnosti prišla zo strany mestskej správy. Cieľom riešenia (slovami autora) bolo zachovať širšie urbanistické súvislosti a stabilizovať ich cestou homogenizácie a diferenciácie. Bol vypracovaný plán zónovania farebnosti. Dosiahla sa kvalitatívna diferenciácia ulíc a námestí intenzitou farebnosti.

Obytný súbor Potsdam - Kirchsteigfeld.

Budúcnosť a trendy

Pozitívne skúsenosti ukazujú, že s farbou možno pracovať koncepcne, kreativitu možno úspešne skíbiť s poznáním objektívne pôsobiacich fenoménov, o farbe možno exaktne komunikovať.

Riešenie farebnosti urbanistického priestoru spravidla nemožno hodnotiť ako dobré alebo zlé ako také – možno ho však posudzovať vo vzťahu k stanoveným cieľom, daným konkrétnym podmienkam a pocítovaným účinkom. Rozhodnutia o farebnosti sa týkajú verejnosti, t.j. heterogénej skupiny užívateľov a pokial je možné, treba maximálne k nim prihladať pri stanovovaní miery stimulácie. Farba by na jednej strane mala spájať, vnášať poriadok a informovať, na druhej strane by mala poskytnúť dodatočnú variáciu na povzbudenie pozorovateľa, respektíve užívateľa k interakcii s urbanistickým prostredím. Dnešná globálna sociálna situácia, a tým aj nás vzťah k farbe sa vyznačuje homogenizačiou na jednej strane a individualizačiou na strane druhej. Znamená to vizuálnu uniformitu a medzikultúrne trendy v dizajne a móde, ale aj špecifické životné štýly skupín a individuálnu seba-reprezentáciu (10).

V tejto súvislosti je zaujímavé zamyslieť sa nad slovami R. Koolhaasa (11), ktorý si kladie otázku, či je moderné mesto všade rovnaké. Ak konvergencia vedie k strate identity, čo zostane

ak sa odbúra charakteristické - identita podmienená najmä fyzickou substanciou, historickosťou, kontextom a realitou?

Ohrozené sú najmä centrá miest, ktoré sú neustále modernizované – paradoxne majú byť súčasne najstaršími aj najnovšími. Idúc až do extrému, možno hovoriť o meste bez vlastností, ktoré sa zavilo „zvieracej kazajky identity, stáva sa mestom bez dejín a ako také poskytuje každému dosť priestoru; ... môže každé pondelkové ráno vyprodukovať nejakú novú identitu ako ktorékoľvek filmové štúdio“. Tieto úvahy sa dajú veľmi dobre aplikovať aj pri pohľade na meniacu sa farebnosť dnešných miest. Rýchle ekonomicke, technologické a kultúrne zmeny posledných rokov teda vplývajú na priestor, identitu, prostriedky komunikácie. Farbu v architektúre a urbanistickej priestore čoraz viac chápeme oveľa širšie ako len týkajúcu sa povrchov – zahrňa účinok svetla, priestoru a času, pohybu a zmien, fikcie a reality.

Navrhovanie farebnosti už nie je výlučne podmieňované ľudskými aktivitami, ale čoraz viac samostatne prebiehajúcimi technologickými procesmi. Rozširuje sa používanie nových moderných materiálov a svetelných efektov – tieto podmieňujú výsledné komplexné farebné dojmy a ich psychologicke a sociálne účinky, a preto sa stávajú predmetom nových

Netradičné farby, najmä kombinácie farebných tónov.

výskumov. Štruktúra obrazu urbanistických priestorov je postupne ovplyvňovaná komunikačnými prostriedkami, vývojom informačných technológií. Mení sa aj naše vnímanie času a priestoru. Pre naše poznanie a budúcu prácu s fenoménom farba sú to ďalšie výzvy.

Literatúra

1. NEMCSICS, A.: *Farbenlehre und Farbendynamik. Theorie der farbigen Umweltplanung.* - Budapest : Akadémiai Kiadó, 1993. - S. 1.
2. OBERASCHER, L.: *The Language of Colour.* In: COLOUR 93, Abstract Volume, 7th AIC Congress, Budapest, 1993.
3. HABERLANDOVÁ, H. - ŠEVČÍKOVÁ, Z.: Príspevok k otázkam pôvodného farebného výrazu historických architektonických exteriérov. In: *Farebnosť v architektúre.* Grantová úloha VÚ 04/1991-IG/FASTU. Bratislava : FA STU, 1993.
4. HUŠTÁK, J.: Farba v kompozícii architektúry. In: *Zborník z vedeckého seminára Obytné prostredie, farba a farebnosť.* Starý Smokovec, 1989, - S. 3-4.
5. HOŠEK, J. - MUK, J.: *Omítky historických staveb.* - Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1989. – S. 36-44.
6. GIAMBRUNO, M.: *Verso la dimensione urbana della conservazione. Cultura/ Storia/ Progetto.* Alinea editrice, Firenze, 2002. - S.151-176.
7. SIKKENS Foundation: *Proyecto del Plan del Color de Barcelona.* Adjuntament de Barcelona, 1990.
8. MARCONI, P.: *Esercizi di sintassi del colore.* In: *Capitolium, Rivista bimestrale del Comune di Roma,* No.10, september 1999. - S. 21-24.
9. SPILLMANN, W.: *Farbgestaltung in Potsdam Kirchsteigfeld.* In: *Aplica,* November 2002. Schweizerischer Maler- und Gipserunternehmer- Verband, Wallisellen.
10. OBERASCHER, L.: *The Role of Colour in the 21st Century – Colour between Homogenization and Diversification.* In: *Proceedings, AIC Conference Rochester.* - New York : Rochester Institute of Technology, 2001.
11. KOOLHAAS, Von R.: *Die Stadt ohne Eigenschaften.* Frankfurter Rundschau Nr. 149, Juni 1996.